

HANTVERKSUTBILDNING I SYDÖSTRA SKÅNE

Slutrapport av förstudien Hantverkskompetens - 2017

Projektledare Martin Ring

Innehållsförteckning

Sammanfattning & förslag	3
Bakgrund	4
Utförandet av förstudien	5
Arbetsmarknaden - Byggsektorn och byggnadsvården	6
Befintliga utbildningar	6
Vilken typ av utbildning efterfrågas i Skåne?	8
Utbildning inom byggnadsvård	11
Intresset av en utbildning – studentmålgrupper	12
Marknadsföring av utbildningen	13
Kompetensen nationellt	13
Kompetensen i Skåne	14
Skånes bebyggelsebestånd	17
Samarbete med fastighetsägarna	19
Jämställdhets och jämnlighetsperspektivet	20
Hållbarhetsperspektivet	21
Referenser	22

Sammanfattning & förslag

Projektet *förstudie hantverkskompetens* var ett LEADER projekt som syftade till att undersöka behovet av åtgärder för att öka kompetensförsörjningen inom traditionellt byggnadshantverk i sydöstra Skåne. Initiativtagare till projektet var byggnadsantikvarie Inger Torstensdotter Åhlin i samverkan med Sjöbo Kommun.

Skåne har bedömts vara rikt på kulturmiljöer och kulturhistoriskt värdefulla byggnader (ca. 31.000), som till viss del också skiljer sig ifrån det nordligare byggnadsbeståndet både i det arkitektoniska och i materialvalen. Antalet verksamma hantverkare med kunskap inom de traditionella byggteknikerna och materialen är cirka 100 st i Skåne. Många företagare ser positivt på marknaden i framtiden där majoriteten tror på en ökad efterfråga.

Ett stort behov finns av att upprätthålla det traditionella byggnadshantverket och skapa fler möjligheter till att kunna välja en yrkesväg inom byggnadsvården. Under projektets gång har de verksamma företagen med en nisch inom byggnadsvård kontaktas, över hela Skåne, som via enkät och dialogmöten instämmer till denna bild.

Det nationella utbildningsläget bedöms vara kritiskt med endast ett fåtal längre utbildningar ger ingångar till byggnadsvården som yrkesbana. Där den närmaste utbildningen i Mariestad ligger cirka 30 mil från Skånegränsen.

En vuxenutbildning i lärlingsformat bedöms vara den utbildningsform som både saknas nationellt och bäst passar att startas upp i Skåne. Sjöbo vuxenutbildning har därför påbörjat att se över alternativen för hur denna utbildning kan se ut. En tänkt start är höstterminen 2018. Nätverket Bevis (Byggnadsvård i Skåne) har kontaktats och är mycket intresserade av att samarbeta med både kunskap för utbildningsupplägget samt som ett nätverk för lärlingsplatserna. Projektledaren för förstudien kommer att arbeta vidare under vuxenutbildningen för att bibehålla de kontakter som tagits upp under förstudiens gång.

En första annonsering av utbildningen gav ett 30-tal intresserade. Vikten av att lägga tryck på marknadsföringen har bedömts som avgörande för att få en kontinuerlig ström av sökande. Då bristen på hantverkare är stor är det viktigt att studieplatserna främst går till individer som vill välja byggnadsvården som yrkesbana. Intervju bedöms vara nödvändigt för antagningen, där målgruppen med ett påvisat intresse för byggnadsvården och dess hantverk är av största vikt, och där en viss tidigare kunskap inom byggnation eller liknande är meriterande.

Bakgrund

Projektet *förstudie hantverkskompetens* syftade till att undersöka behovet av åtgärder för att öka kompetensförsörjningen inom traditionellt byggnadshantverk i sydöstra Skåne. Kompetens som riskerar att försvinna i området om ingenting görs.

Kommunerna som är inom projektradien är Sjöbo, Tomelilla, Ystad och Simrishamn. Studentmålgrupp och hantverksmålgrupp bedöms dock vara Skåne med omnejd. Projektet finansieras av Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling, via LEADER Sydöstra Skåne. Sjöbo kommun är ensam projektägare. Ett samarbete var tänkt att startas upp mellan kommunerna, utbildningsanordnare, byggbranschen och fastighetsägare under förstudien och som senare kunde ligga till grund för att skapa en eller flera eftergymnasiala utbildningar.

Sydöstra Skåne har bedöms vara rikt på kulturmiljöer och kulturhistoriskt värdefulla byggnader, som också till viss del skiljer sig ifrån det nordligare byggnadsbeståndet både i det arkitektoniska och i materialanvändandet. Många av dessa är i behov av att underhållas, renoveras eller restaureras och det finns en efterfrågan av hantverkare med specialkompetens kring traditionella metoder för att möta detta behov.

Förstudiens frågeställningar:

1. Vilket behov finns det av denna utbildning och vad efterfrågar byggbranschen?
2. Hur stor är kompetensen idag? Hur många är specialiserade inom traditionella metoder (ex murare, snickare, smeder, plåtslagare, takläggare, fönster- och dörrar, stenarbetare).
3. Intresset från potentiella studenter och arbetsgivare. Hur stort är upptagningsområdet?
4. Vilka objekt finns i sydöstra Skåne som skulle kunna passa som restaureringsobjekt i utbildningssyfte?
5. Hur stort är intresset för nybyggnation eller ombyggnation i traditionell stil och enligt traditionella metoder?
6. Vilka liknande utbildningar finns det i Sverige? Hur stort är upptagningsområdet?
7. Ta fram en plan för utbildningsform och organisationsform
8. Vilka möjligheter finns det att arbeta med ett jämställdhets- och jämnlighetsperspektiv i utbildningen?
9. Vilka möjligheter finns det att arbeta med hållbarhetsfrågor i utbildningen?

Utförandet av förstudien

Tre huvudmetoder användes för att besvara ovan frågeställningar.

- Informationssökning och sammanställning av befintliga studier, prognoser och rapporter.
- Enkäter till målgrupperna – hantverkare, studenter, fastighetsägare
- Uppföljnings- och dialogmöten (lokalt)

En mängd utredningar och forskningsrapporter har lästs in och värderats i förhållande till projektets mål och frågeställning. Nyckelpersoner inom kommunala, regionala och privata verksamheter och nätverk har mötts upp för att upprätta en kontakt och intresse för förstuidens huvudmål – att starta en utbildning inom traditionellt byggnadshantverk i Skåne.

Svarsfrekvensen från byggföretagen

Totalt har digitala utskick plus två påminnelser skickats till:

- 89 byggföretag med uttalad nisch i byggnadsvården, inom hela Skåne
- 123 byggföretag utan uttalad nisch i byggnadsvården, inom sydöstra Skåne

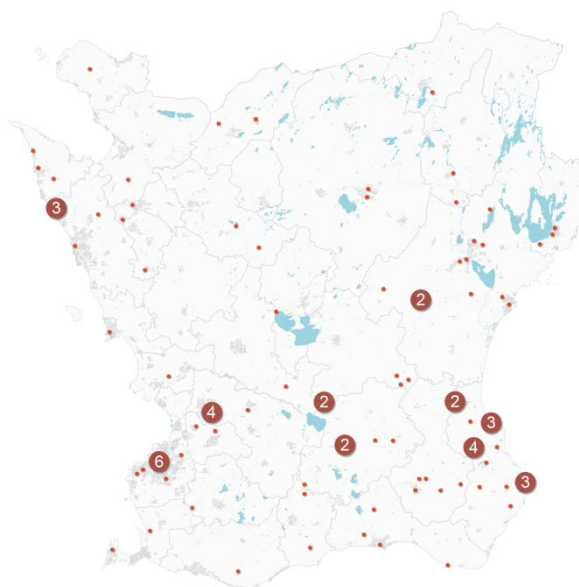
63 byggföretag gav respons på enkäten (43 med uttalad nisch, 20 utan uttalad nisch). Elva företag tackade direkt nej till att delta i enkäten och vidare påminnelser. Uppdelat på de två grupperna gavs 60,5% respektive 16,3% i svarsfrekvens, vilket var inom ett förväntat spann.

18 företag var intresserade av dialogmötena men vid slutgiltiga mötestider kunde endast 13 delta.

Enkät till privata husägare har delats via flertalet Facebook-grupper med ett totalt medlemsantal på cirka 37.000 personer. Ett alternativ att skicka enkäten med post sågs över och offert efterfrågades, men bedömdes vara för dyrt utifrån behovet av svaren för studien. Totalt gavs endast 65 svar från privata husägare varav 19 var ifrån Skåne.

Fastighetsbolag ansågs i ansökan av förstudien som en potentiell samarbetsgrupp varpå 15 större bolag i Skåne kunde hittas och som antogs ha byggnader med kulturhistoriska värden. De kontaktades om att delta i en enkät och/eller dialogmöte, men ingen visade något intresse trots två påminnelser. Möjligen kan ett samarbete starta när en utbildning börjar ta mer form och bolagen då vet lite mer vad som efterfrågas.

Studenter var en målgrupp som till en början var tänkt att nås via bland annat en enkät, målgruppsbestämning för direkta utskick bedömdes dock vara svår. Målgruppen har nåtts via en form av provannonsering där de länkats vidare till en intresseanmälan med några frågor. Ca 30 personer har svarat. Mer om detta i avsnittet "Intresset av en utbildning – studentmålgrupper".

Byggnadsvårdsföretagen

Arbetsmarknaden - Byggsektorn och byggnadsvården

Sveriges byggsektor omfattar ett stort spektrum av arbetsområden och sysselsätter mer än 300.000 individer nationellt, varav cirka 37.000 befinner sig i Skåne-regionen. Förutom nyproduktion av bostäder, lokaler och anläggningar har det befintliga bebyggelsebestånd stora behov av underhåll framför sig.

Underhåll och ombyggnation är redan idag en stor del av byggbranschens arbetsområde där ombyggnadsinvesteringarna för bostäder uppgick till 63 miljarder kronor 2014, i förhållande till nybyggnadsinvesteringar på 80 miljarder kronor (BI, 2016). Hur stor del av detta som går att härleda till byggnadsvård eller återställande av kulturbyggnader är dock svårt att svara på då SNI-koderna inte ger oss denna uppdelning. Utifrån en rapport från Hantverkslaboratoriet (2016) har byggnadsvård sedan 1990-talet växt sig allt starkare som nisch i byggbranschen och beräknas idag omsätta mer än 3 miljarder kronor i Sverige, där många tillfrågade inom nischen även tror på en större efterfrågan i framtid. I Skåne beräknades cirka 85 företag vara aktiva med ungefär 250 personer sysselsatta. Många av dessa företag är idag anslutna till nätverket BEVIS (Byggnadsvård i Skåne) som verkar för att tillvarata medlemmarnas yrkeskunskaper och sprida kunskap om traditionella material och metoder.

Samma framtidstro har även tydliggjorts i dialogmötena som genomförts i förstudien, där många hantverkare intygar att de ibland får ge väntetider på över ett år för arbeten, men där kunder är villiga att vänta, då bristen på hantverkare inom traditionellt byggnadshantverk är stor.

Även om hela sektorn lider av en brist på hantverkare så är det extra tydligt inom byggnadsvården. En stor anledning har varit avsaknaden på ingångar till hantverksyrkena, där dagens gymnasiala byggprogram och fristående yrkesprogram har en stark inriktning till nyproduktion och byggnation av mer industriell karaktär. I dagsläget finns även väldigt få specialiserade utbildningar med inriktning inom byggnadsvården, där det också finns en del glapp i olika utbildningsformer. Byggnadsindustrin och Byggnadsindustrins yrkesnämnd har sökts för att diskutera utbildning inom byggnadsvården men tyvärr utan gensvar.

Befintliga utbildningar

En rapport som granskats i avseende på det befintliga kompetensläget och utbildningar är *Omvärldsanalys och förslag på kompetenshöjande insatser* av Lindblad & Almevik (2011). En uppdaterad sammanställning av de utbildningar som finns tillgängliga nationellt idag visas i nedan tabell, med klassificeringarna:

- Bekantande (liten del av utbildningen kopplad till äldre metoder/byggnadsvård)
- Grundutbildning (inga förkunskaper krävs, hela eller stor del inriktad mot byggnadsvård)
- Vidareutbildning (förkunskaper krävs)

Skola	Typ	Klassifikation	Ort	Utbildningens namn	Längd
Vindes	FH	Bekantande	Vindeln	Byggnadsvård	1 år
Byggnadsvård Qvarnarp	Privat	Bekantande	Småland	Byggnadsvårdskurser	Kortkurser
Slöjd och byggnadsvård	Privat	Bekantande	Näss	Centrum för kurser	Kortkurser
Sjöviks folkhögskola	FH	Grundutbildning	Sjövik	Timringsutbildning	1-2 år
Trägymnasiet	Gym	Grundutbildning	Ljusdal	Bygg- och hantverksprogrammet	3 år
Byggnadsapoteket	Privat	Grundutbildning	Billnäs	yrkesutbildning i fönsterhantverk	4 månader
Mittuniversitetet	U	Grundutbildning	Kramfors	Möbel- och byggnadshantverk	2 år
Biologiska yrkeshögskolan	YH	Grundutbildning	Skara	Småskalig virkesförädling	2 år
Dacapo	YH	Grundutbildning	Mariestad	Kulturmålare	1 år
Göteborg universitet	U	Vidareutbildning	Mariestad	Bygghantverksprogrammet	3 år
Göteborg uni. + hantverkslab.	U	Vidareutbildning	Mariestad	Kurser för yrkessamma	1-4 dagar
Stiftelsen Hantverk & Utbildning	YH	Vidareutbildning	Leksand	Hantverkslärling	100 veckor

Tabell 1. *Befintliga utbildningar nationellt med inslag eller fokus på byggnadsvård*

Det finns cirka 11 utbildare och 6 längre utbildningar med koppling till byggnadsvård (1 mot materialproduktion), där de mest välbekanta utbildningarna inom byggnadsvården nationellt är Mariestads bygghantverksprogram via Göteborgs universitet, samt Kramfors Möbel- och byggnadshantverk (inriktning byggnadsvård) via Mittuniversitetet.

Där Mariestads utbildning erbjuder inriktning i trä eller mur, men där mur-inriktningen inte startade 2016 och 2017 på grund av för lågt antal sökande. Kramfors utbildning erbjuder ett större fokus på interiör och finsnickeri, men även denna var inställd 2017 i brist på sökande.

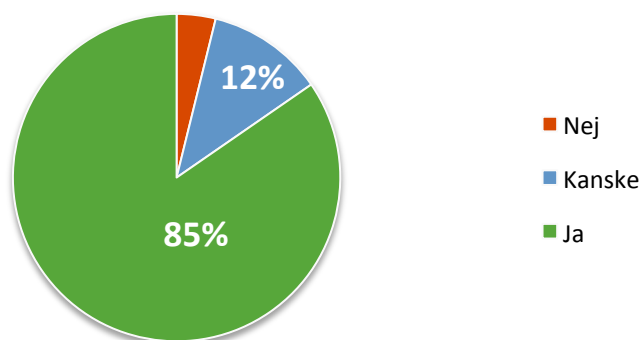
Stiftelsen Hantverk & Utbildning i Leksand erbjuder en tvåårig lärlingsutbildning inom "små yrken" hos en verksam företagare med placering över hela landet. Ett krav på förkunskaper motsvarande minst ett års erfarenhet inom yrkesområdet krävs dock. Stiftelsen är även verkställande organ för Sveriges hantverksråd som ansvarar för Gesäll- och Mästarbrevskansliet.

Som synes i kartan ligger ingen av utbildningarna nära Skåne och där den närmaste mer yrkesinriktade ligger cirka 30 mil från Skånegränsen.

Vilken typ av utbildning efterfrågas i Skåne?

Behovet att få till en utbildning i Skåne är de flesta hantverkare eniga om. Utifrån dialogmötena lyfts det flertal gånger fram att det inte bara behövs en utbildning för "vem som helst", utan att det är viktigt att få in personer med rätt intresse till utbildningen, så att de också blir kvar och vill "göra karriär" inom byggnadsvården.

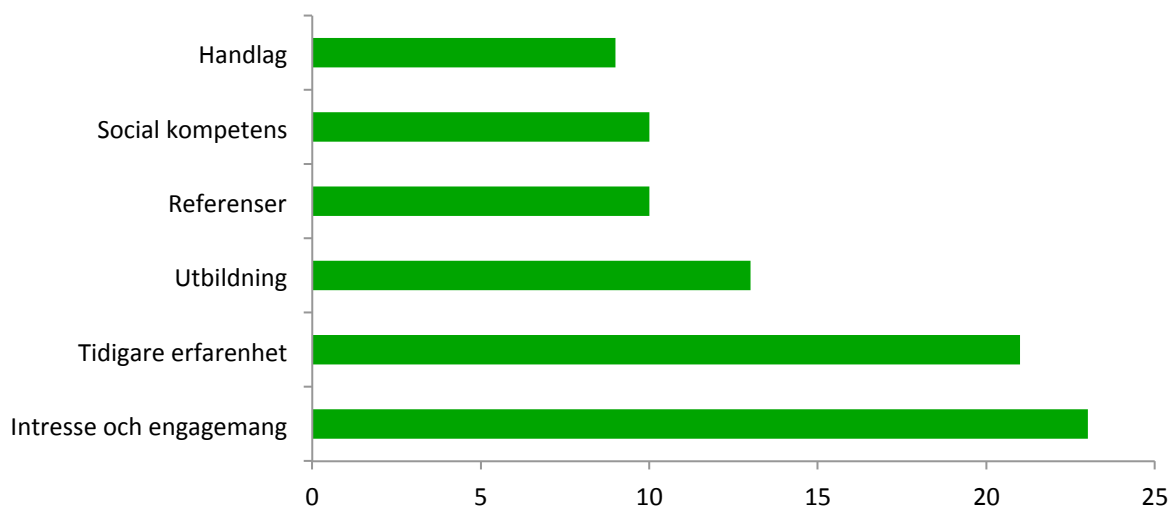

Figur 1. Ser ni ett behov av en utbildning i Skåne?

En problematik som tas upp av flera hantverkare under dialogmötena är att lärlingar eller praktikanter som tillbringar lång tid hos företagarna ibland direkt efter avslutat praktik går över till de stora byggföretagen inom nyproduktion men som kanske kan locka med lite högre löner. En önskan att ingå i någon form av förbindelse till det företag man gjort praktik hos lyfts fram, även om detta rent praktiskt och juridiskt förmodligen är svårt att uppföra.

Valet av utbildningsform och målgrupp som utbildningen söker sig mot blir därför oerhört viktig, många av de tillfrågade önskar helst en utbildning mot en målgrupp som har ett gediget intresse för hantverket och/eller kulturbyggnader.

Svar som "Brinna för sitt jobb, känna kallet till sitt arbete och vara stolt över det", "Engagemang och personligt intresse" eller "Brinnande intresse!" är bara några få av de svar som beskriver detta i enkätsvaren. Intresse och engagemang för hantverket, följt av tidigare erfarenhet och utbildning, är också de preferenser som främst efterfrågats av företagarna vid frågan om vad de söker när de ska anställa nya hantverkare.

Figur 2. *Preferenser vid anställning*

Projektet hade i sin ansökningsfas delvis tankar om att fokusera mot målgruppen nyanlända eller samarbete med yrkes SFI, men då bristen på hantverkare är stor för en större del av yrkesinriktningarna så bedöms den viktigaste aspekten i ett första skede att satsa på en målgrupp som har ett intresse för hantverket och/eller bevarandet av kulturbyggnader.

En utbildning som är mer anpassad för en eventuell arbetsmarknadsåtgärd/ingång i arbete/SFI är en viktig del för att både öka mängden intresserade och få in fler utomnordiska i branschen, men kan komma att vara enklare att bygga upp när en fungerande lärlingsutbildning är på plats. Kanske kan en utbildning mot denna målgrupp också passa bättre om lokaler/verkstäder är mer förankrade till en platsbestämd utbildning.

”Projektet bara runnit ut i sanden”

En del av de medverkande på dialogmötena vittnade om att de deltagit i liknande möten förut där utbildningar diskuterats, ofta på en större nivå i form av hela gymnasieprogram eller nystart av yrkeshögskola, som i slutändan inte resulterat i något då projektet bara runnit ut i sanden.

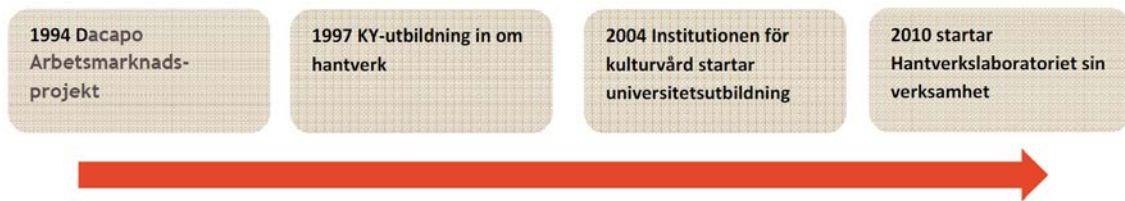
Ett exempel på detta i Sjöbo kommun är ett projekt som började planeras 2003 vid namn hantverkscentrum, men som senare ändrade namn till Hantsjöskolan (med fokus på finsnickeri). Efter två år av planering och en liten uppstart försvann dock utbildningen helt från Sjöbo.

Centret hade till början planer för både inackordering av studenter, att den skulle vara öppen för både gymnasieelever, vuxna, SFI och utbrända via försäkringskassan. Tanken var att öppna upp cirka 60 utbildningsplatser som med tiden skulle kunna öka till cirka 100 elever. Mycket tyder på att det varit svårt att få ihop för lokalkostnader och med ett bristande elevunderlag kunna inte lärare anställas på heltid.

Ett liknande projektförslag om att starta en KY-utbildning i Ystad togs fram 2001, men verkar också inte ha blivit av alls. Några digitala spår av detta finns inte.

”en mer försiktig väg, till att idag vara den nationellt erkända utbildaren på högre distans”

Göteborgs universitets 3-åriga *Bygghantverksprogram* i Mariestad är ett exempel som startade på en mer försiktig väg, till att idag vara den nationellt erkända utbildaren på högre distans.

Figur 3. Verksamheter som föregått och legat till grund för Hantverkslaboratoriet (Källa: HUI Research, 2012)

Hantverksutbildningen startade som ett arbetsmarknadsprojekt 1994 inriktad mot en målgrupp, arbetslösa byggnadsarbetare, som en form av ”gröna jobb”. År 1997 beviljades en ansökan om att utveckla projekten vidare till en yrkeshögskola. Redan 1996 fanns dock en tanke att ytterligare ta det vidare till högskolenivå, för att exempelvis få in mer resurser för att driva pedagogisk utveckling och forskning, något som genomfördes 2004. Inom byggnadsvård erbjuder Bygghantverksprogrammet idag inriktning i trä och mur.

Vart bör vi börja?

Utifrån dialogmötens diskussioner, exempel från tidigare planer som fungerat och inte fungerat tyder mycket på att satsa på en tydlig inriktning med kort uppstartssträcka av utbildningen, med en specifik målgrupp och ett specifikt upplägg för att med tiden kunna möjliggöra en utveckling åt rätt håll.

Många hantverkare har poängterat att en universitetsutbildning inte passar hantverksyrken fullt ut och att det förmodligen inte finns underlag av sökande för ännu en universitetsutbildning. Även yrkeshögskola hamnar på en nivå som behöver ställa högre teoretiska krav på de sökande, samt att möjligheten att starta utbildningen sker med en viss ”lottodragning”, då kostnaden för antalet skolor som vill starta är mycket högre än den nationella budgetstorleken som är tillgänglig.

Många är eniga att kunskap och intresse för ämnet byggnadsvård bör försöka förmedlas redan på gymnasienivå, kanske via någon introduktionskurs/föreläsningar, men med företagets behov av att få ut personer snabbt kan en kortare vuxenutbildning anses vara lämpligast. En gemensam bild blir därför att en vuxenutbildning med stort fokus på praktik/lärlingstid bör startas. Som satsar på en målgrupp med ett åldersspann på cirka 20-45 år, både med och utan tidigare erfarenhet inom byggbranschen, men där intresset för hantverket och kulturbyggnader väger tyngst.

För att inte ta bort det engagemang som många byggnadsvårdsföretag har i att vilja dela med sig av sin kunskap, bör någon form av uttagsmetod väljas i antagningen. Studenter som inte bedöms fullgöra utbildningen eller kanske ser utbildningen mer som en form av prova-på år kanske snarare bör söka sig till en av folkhögskolorna/universitetet. Möjligen kan urvalet förbättras med hjälp av intervju eller antagningsbrev. Som även kan hjälpa till att placera studenter hos rätt typ av företag senare.

Utbildning inom byggnadsvård

Tittar vi på det som är byggt från mitten av 1900-talet och tidigare finner vi ett stort byggnadsbestånd uppfört med traditionella metoder och material. För att underhålla beståndet talar vi ofta om begreppet byggnadsvård, ett begrepp som dock omfattar många kompetensområden och där en hantverkare inte kan antas besitta alla. Även om hantverkaren behöver en grund i exempelvis kultur- och byggnadshistoria, gestaltning, grundläggande materiallära och ritningslära krävs specialisering inom sin yrkesinriktning, exempelvis mur och puts, träarbete, takläggning, smide eller måleri för att nämna några.

Idéer och tankar som under dialogmötena framförts kring en eventuell utbildnings form och roll.

Av naturliga skäl, då byggnadsvårdens grenar är många och ibland ganska separata, bör yrkesinriktningen av utbildningen ske till stor del i ren praktik, ute hos specialiserade hantverkare.

Utbildningens mål bör vara att ge kunskap för byggnadsvården och byggbranschen som helhet och färdigheter i en specifik inriktning. Vid avklarad utbildning kan den nyexaminerade ej ses som "klar" i sitt område men bör kunna ses som anställningsbar för en lärlingsanställning i ett byggnadsvårdsföretag.

Om möjligt bör utbildningen stödja företagarna som ställer upp med lärlingsplatser ekonomiskt. Då uppdragen tar längre tid att färdigställa vid samtidig utbildning av lärling.

Det finns många etablerade företag drivna av personer i redan uppnådd pensionsålder, men som saknar någon som vill ta över. Ett intresse hos företagen att anställa finns men det kan vara bra att få med kunskaper om att starta eller driva eget senare, där kunskap om företagande behövs.

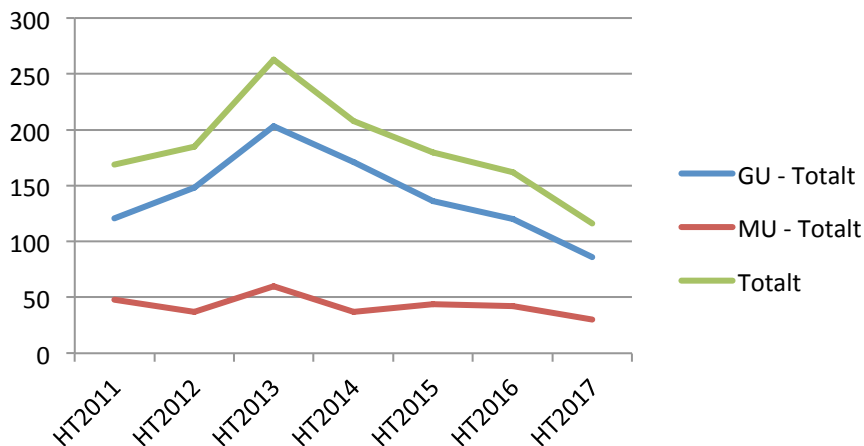
Viktigt att byggnadsvård inte framställs som något glamoröst och pilligt, många av arbetsdagarna handlar ganska ofta om tungt och ibland kladdigt förarbete i regn och kyla. Yrket är fortfarande en del av byggbranschen.

Utbildningen bör kunna förmedlas i linje med hållbart- och miljömässigt byggande, där stor andel återvinning/återbruk och användande av naturliga och ibland lokala byggmaterial används. Cirkulär ekonomi och återanvändande som börjar bli populärt i byggbranschen idag har byggnadsvården jobbat med naturligt hela tiden.

Behovet av kunniga hantverkare är mycket stor, för både restaureringar och nyproduktion. Likväl en utbildning som kan hjälpa till att plocka upp morgondagens kulturbärare. Viktigt att skapa utrymme för mycket praktisk kunskap men också driva på intresse och engagemang hos studenterna så att de vill fortsätta sin karriär inom byggnadsvårdens område. Viktigt att utrymme finns i utbildningen för att testa på och experimentera och få ta sin tid att göra arbetena med kvalitet.

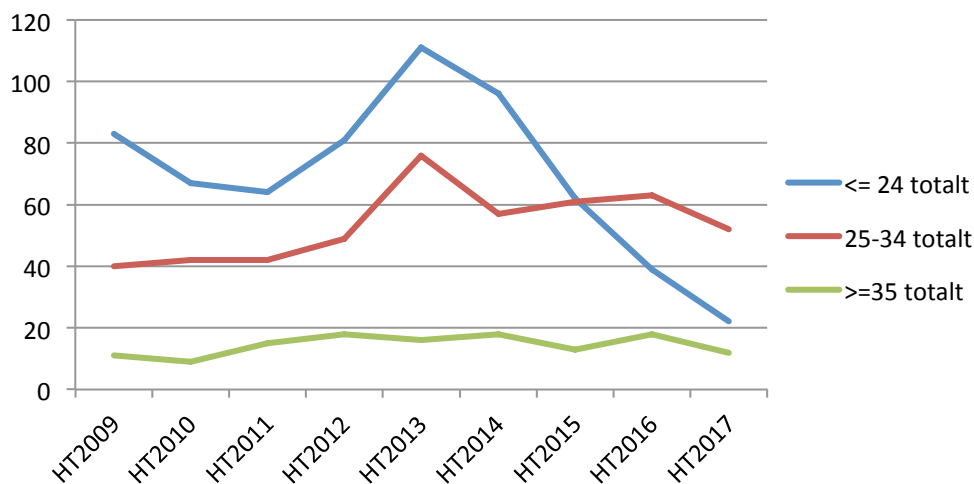
Intresset av en utbildning – studentmålgrupper

En sammanställning av söktrycket har utförts från de två universitetsutbildningarna (Göteborgs universitet och Mittuniversitet), varpå resultaten visas i nedan graf.

Figur 4. Antal sökande 2011-2017 till Göteborgs universitet (GU) – bygghantverksprogrammet och Mittuniversitetets (MU) – Byggnadsvård

Vi ser en tydlig trend att antalet sökande minskat för båda utbildningarna, en variabel till detta kan vara en effekt av att de yrkesinriktade gymnasielinjerna slutade ge behörighet till universitetet 2011 (gick att få, men var frivilligt), vilket börjat ge utslag på antal sökande till både yrkesgymnasierna och universiteten 3 år senare. Tittar vi på antal sökande till GU:s utbildning fördelat på 3 åldersgrupper ser vi exempelvis att den yngre gruppen ≤ 24 år är den som minskat drastiskt.

Figur 5. Antal sökande till Göteborgs universitet (GU) – bygghantverksprogrammet uppladdat på åldersgrupper.

Under dialogmötena kom det dock fram en bild av att de befintliga utbildningarna ej varit så aktiva i sin marknadsföring.

En vuxenutbildning i lärlingsformat

Utifrån diskussioner i dialogmötena gavs uppfattningen att ett intresse för en utbildning på gymnasial nivå inte tros finnas men däremot så diskuterades det mycket om att många idag ofta "sadlar om". Där några själva bevitnar om att inte alls haft någon självklar anslutning till byggbranschen eller byggnadsvård, utan jobbat inom exempelvis IT, men där Byggnadsvårdens mer varierande och kvalitativa arbete lockade.

Då mycket av förstudiens resultat pekade på att en vuxenutbildning i lärlingsformat verkade som det mest aktuella för branschen togs beslut i styrgruppen att se över möjligheterna för detta. En provdelning av ett infoblad som togs fram gjordes i tre slutna FB-grupper med en stark inriktning mot byggnadsvård, som främst har fokus på "gör det själv renovering" av det egna hemmet. Responserna var följande:

30 st svarade på intresseanmälan

106 st gillade inläggen

25 st kommenterade inläggen

Då grupperna var slutna gick tyvärr inte inläggen att dela vidare.

Resultatet från annonseringen anses vara mycket goda och ger en tydlig bild av att det finns ett klart intresse för utbildningen på vuxenutbildningsnivå.

Marknadsföring av utbildningen

Förslag om att satsa extra mycket på marknadsföring av utbildningen har gång på gång poängterats i dialogmötena, "viktigt att skapa en liten hajp" så att antal sökande är över vad som är möjligt att ta in, för att skapa ett erkännande av att utbildningen är populär och intressant. Marknadsföring kan göras både digitalt, postalt men även i olika fysiska sammanhang där nätverket BEVIS, Kulturmuseerna, arbetsförmedlingen och andra nätverk inom byggnadsvården kan vara bra att samarbeta med.

Kompetenssamverkan Skåne (KOSS) som drivs av Region Skåne har blivit kontaktade i avseende att diskutera utbildningen. De fungerar dock endast som en part för att försöka öka samarbeten och samsynen på utbildningsplaneringen i regionen och förmedlade bland annat att en form av internetbaserat verktyg/databas är under utveckling, som ska hjälpa regionen som helhet att marknadsföra sina utbildningar. Som vuxen utbildningssökande är det i dagsläget svårt att få en övergripande bild av vad för utbildningar som erbjuds i regionen.

Kompetensen nationellt

Lindblad och Almevik (2011) beskriver att det finns en del hantverksyrken som nationellt redan har försvunnit mer eller mindre. Bland dessa är hantverkskunskaper inom stenhuggeri, traditionellt glasmåleri och traditionella taktyper väldigt hotade eller till viss mån redan helt förlorat kunskap om vissa arbetsmetoder.

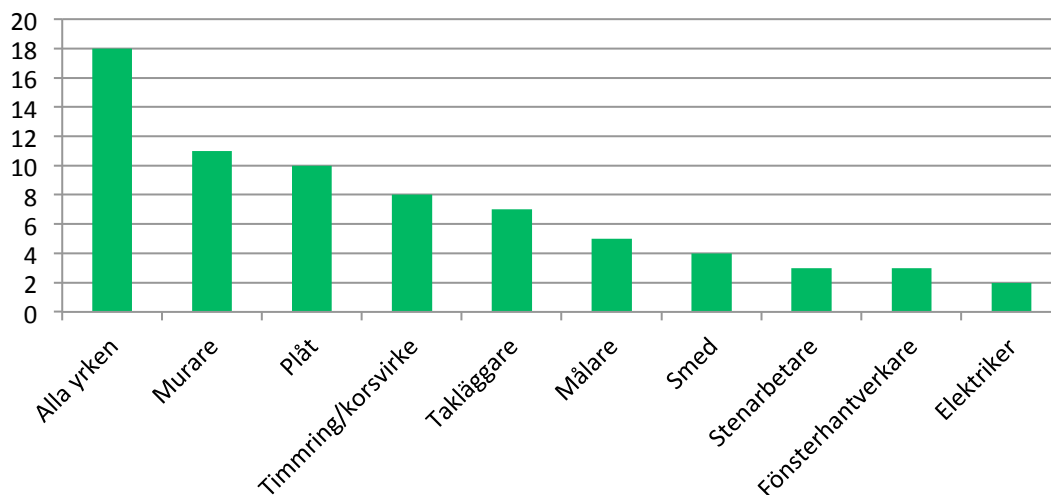
Traditionellt byggnadsmåleri samt mur- och putstekniker efterfrågas mer och mer idag men även här är företagen få och med en hög medelålder hos utförarna. Byggnadssmide, arbeten med lera som byggnadsmaterial och traditionell timring, korsvirke- eller skiftesverk verkar vara de som står sig bäst inför framtiden just nu, delvis då utbildningar i ämnena varit populära och att leran fått ett uppsving med hjälp av att materialet uppmärksammats kring hållbart byggande av småhus.

Lindblad och Almevik (2011) lyfter också fram att vi kommer behöva förbereda oss inför framtida utmaningar. Där kunskap om betonglagningar, modernismens byggtekniker, hur vi kan kombinera nya och gamla material eller hur vi ska uppnå krav på brandsäkerhet och energikrav med de traditionella materialen är några nämnde områden.

Kompetensen i Skåne

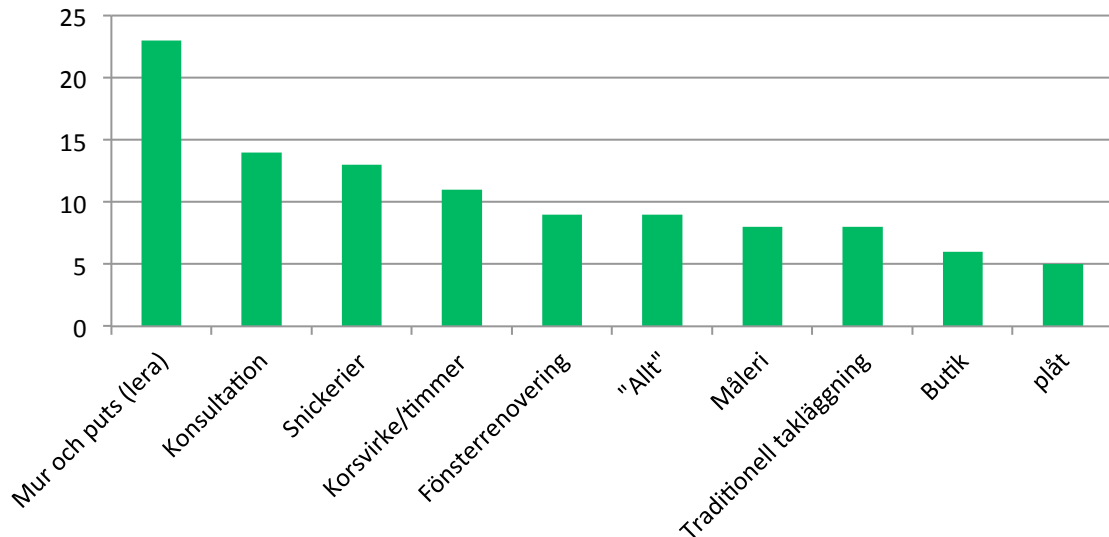
Både utifrån dialogsamtal och enkätsvar upplevs ett liknande scenario finnas i Skåne som under Lindblad och Almevik utredning 2011. Mycket tyder på en brist av hantverkare i hela byggnadsvårdsnischen, något som också speglar situationen för resterande byggbransch som i många år tryckt på att för lite folk finns för att kunna bygga de volymer som efterfrågas på bostadsmarknaden.

Vissa yrken, som takläggare (av traditionella material som halm) framfördes det bara finnas några få aktiva kvar i hela Skåne under dialogmötena, där de flesta redan passerat eller närmar sig pensionsåldern. En stark oro beskrivs från nästan samtliga tillfrågade hantverkare att många yrkeskunniga kommer att gå i graven med sin praktiska kunskap när den äldre generationen hantverkare slutar.

Figur 6. Utifrån hantverkarnas uppfattning, yrken där kunskap och kompetens riskerar att dö ut

En lite annorlunda bild ges när vi tittar på vilka uppdrag de olika företagen menar på att de tar sig an. I nedan diagram har olika uppdragsområden plockats ut från hantverkarnas svar. Ett företag kan alltså ha benämnt flera av de olika uppdragsområdena.

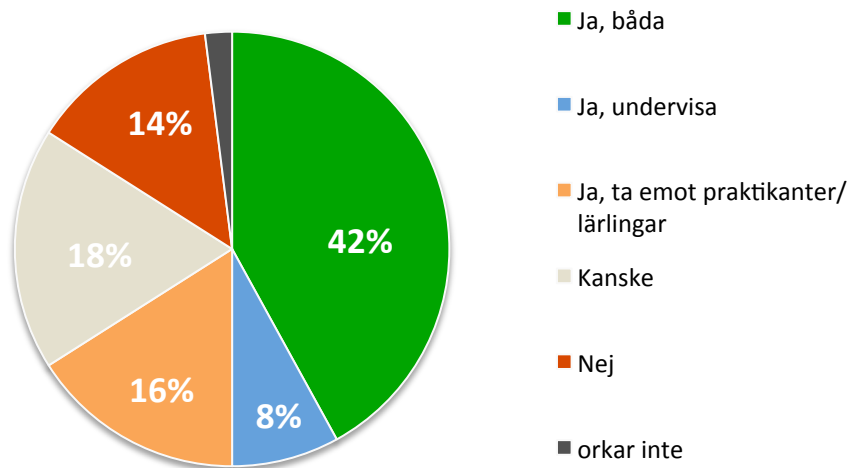

Figur 7. Några av de uppdrag byggnadsvårdsföretagen utför

Plåt ligger fortfarande lågt med endast 5 företag som beskriver någon form av plåtarbeten. Men med 23 företag som tar sig ann mur- och putsarbeten med lera så verkar detta inte vara ett av bristyrkena som annars framställs i den första tabellen. Även 8 verksamma menar på att de utför takarbeten vilket ger en lite ljusare bild än den som förmedlats på dialogmötena där det pratades om cirka 3. Några företag har varit mindre specifika och menar mer på att de utför "totalrenoveringar" eller exempelvis är "traditionell byggmästare med hela bredden". Några områden som kanske kan anses som mer hotade och som hamnade utanför ovan diagram var exempelvis *Smide* som endast nämndes av en företagare, *Eldstäder/kakelugn* samt *färgproducenter* nämndes av 3 företag. Producenter av andra material lokalt verkar i övrigt vara väldigt bristfälligt.

Värdet att lära sig om fler områden än sin specialinriktning är något som även redan praktiserande hantverkare efterfrågat till sig själva under dialogmötena och enkäterna, en del vidareutbildningar finns i kortkursformat och dyker upp titt som tätt över landet, men ofta är de för långt borta och företagarna uppfattar inte att de har tid eller ekonomi för att genomföra dem. Många eftersöker och försöker också att gå på fördjupningskurser, för att lära sig fler moment inom sitt område. En utbildning i Skåne där ett långsiktigt samarbete med exempelvis BEVIS skulle kunna ge ett nätverk för att få till utbildningsmöjligheter även på lång sikt för de verksamma.

En majoritet av de företag som svarat på enkäten är intresserade av att delta både som lärare eller upplåta plats för praktik eller lärlingar. Där totalt 29 företag delgivit ett intresse för detta.

Figur 8. Är du intresserad av att undervisa eller ta emot praktikanter/lärlingar?

Vad efterfrågar hantverkarna av en eventuell lärlingsutbildning?

- God planering! Helst ett fast datum för när lärlingar kan tänkas börja för att mentalt och praktiskt kunna ta ställning tidigt till om det går att ta emot. En del har tidigare erfarit att förfrågan om att ta emot en praktikant/lärling har kommit med väldigt kort tidsvarsel varpå det har varit svårt att hjälpa till.
- Gemensamt nätverk där lärlingar kan vandra runt i liknande företag om företagaren inte bedömer sig ha tillräcklig variation på arbete. Viktigt att lärlingen får en grund i många moment första året.
- Upprätta ett forum för lärande mellan varandra, exempelvis "öppna restaureringar" där flera lärlingar och hantverkare kan mötas och diskutera ett projekt under någon dag eller ett par dagar tillsammans. Se vad de andra är igång med.
- Skapa en gemensam portal för kunskapspridning/dokumentation via film/gärna öppen för allmänheten för att engagera personer även utanför utbildningen.
- Ett eller två mindre konferenser/seminarium i slutet eller mitten och slutet av utbildningen. Där studenter får presentera arbeten de utfört, dokumenterat och reflekterat över. Kanske att det kan ske bakom slutna dörrar endast för deltagare till utbildningen och hantverkarna eller att det görs i samarbete med exempelvis BEVIS där ett lite större program kan tas fram och allmänheten även kan bjudas in.

Skånes bebyggelsebestånd

En del av målen med förstudien var att utföra en form av inventering av antalet kulturhistoriskt värdefulla objekt i Sydöstra Skåne.

- **Vad är ett kulturhistoriskt värdefullt objekt?**

Monumentala byggnader som slott, kyrkor eller herrgårdar är kanske den bebyggelse många tänker på när vi pratar om kulturhistoriskt värdefulla objekt. Men sedan mitten på 1970-talet har ett annat synsätt växt fram i Sverige; att vårt byggda kulturarv ska spegla alla samhällsgrupper i samhället. Med detta följde att det inte längre enbart var de mest spektakulära byggnaderna som var viktiga att bevara, utan att alla typer av bebyggelsemiljöer kan bära på bevarandevärd information om vår historia. (Larsson, 2016)

- **Skiljer sig det skånska byggnadsbeståndet från resten av Sverige?**

Skåne är tillsammans med Gotland de två landskap som främst sticker ut i arkitekturpalleten av Sveriges traditionella byggstilar. Under exempelvis 1800-talet började arkitekturen i städerna mer och mer likna varandra i Sverige, som också påverkade den svenska landsbygden. Men det var först i slutet av 1800-talet som även detta hände i Skåne och Gotland, delvis på grund av järnvägen och de nya stationssamhällena.

De flesta känner nog till den traditionella skånelängan och korsvirkestekniken. En byggnadskonst som härstammar från den danska och tyska byggnadstraditionen. Metoden är virkesbesparande och förekom därför mest i slättbygderna där byggnadsvirke var en bristvara. Ett bärande fackverk av fyrkantstimmer skapade fack som fylldes med lera eller lertegel och en skyddande kalkputs, efterhand användes även bränt tegel. På taket lades halm eller vass som krävde en hög resning för avrinningens skull. Tidigare var alla skånska städer korsvirkestäder, men under 1960-talets rivningshysteri försvann majoriteten av korsvirkestäderna i stadskärnorna. Ystad är ett undantag där det fortfarande finns några hundra hus kvar.

Lera och kalk är två av de material som särskiljer den skånska byggtekniken från resten av Sveriges äldre metoder och av den anledningen kan det vara av vikt att lägga fokus på dessa material och tillhörande tekniker i en skånsk byggnadsvårdsutbildning. Speciellt då de tar liten plats i de mer nordliga utbildningarna.

- **Inventeringar av byggnader**

I dagsläget finns ingen komplett inventering inriktad på kulturvärden för byggnationen i Sydöstra Skåne. En del byggnader är idag skyddade via lag, bland annat som byggnadsminnen (via Kulturmiljölagen - KML) där andra går under det som brukar kallas "K-märkt" (via Plan och Bygglagen – PBL), ett begrepp som i sig inte äger någon juridisk innebörd.

I Sverige har vi idag ca 2 400 byggnadsminnen, där 672 finns i Skåne. Kring den mildare "K-märkningen" (Q,q,k) regleras byggnaderna via PBL och finnas då ofta nämnda i kommuners detaljplaner.

Under 2000-2010 inventerades detaljplanerna till indikatorn *Q-märkt* som en del av det nationella miljömålet *God byggd miljö*. Här identifierades ca 30.000 objekt i Sverige, varav ca 9.670 är placerade i Skåne. Att tillägga är dock att 9 av 21 län ej var inräknade, bland annat Stockholm, Gotland etc. Så det totala beståndet som redan idag är skyddade är betydligt högre nationellt. Även i Skåne är denna inventering bristfällig för en del av kommunerna.

Än så länge finns endast en så kallad totalinventering utförd av Halland län, som fann att cirka 10.000 av 130.000 byggnader (ca 8%) hade ett kulturhistoriskt värde och bör därför skyddas. Det finns inget som talar för att Skåne bör ha en mindre andel, snarare större. Skulle vi räkna på att cirka 8 % av det Skånska beståndet hade ett kulturhistoriskt värde, skulle cirka 31.000 byggnader kunna komma att klassas under en K-märkningen. Men förmodligen många fler!

- **Hur rikt är området på kulturhistoriskt värdefulla byggnader?**

På en lokal nivå i sydöstra Skåne finns några få skrifter som beskriver en del av den bebyggelse som har ett bevarandebeslut. I Sjöbo Kommun finns en "bevarandeplan", en lista innehållande ca 350 byggnader med bevarandebeslut, inventeringen är dock inte uppdaterad sedan 1992. De övriga kommunerna har ingen kvantitativ redogörelse.

En sökning i byggnadsregistret gjordes inom Sjöbo kommun för byggnader med byggnadsår innan 1920, här fanns 1.860 byggnader registrerade, varav 1.260 byggnader hade året 1909. Byggnadsåret 1909 stämmer dock för väldigt få av byggnaderna och kan istället härledas till att ett nytt fastighetsregister för hustaxering uppfördes då. Byggnader byggd tidigare med okänt årtal fick då 1909 som byggnadsår automatiskt. Ursprung och bevarandegraden av dessa hus är dock icke känt.

Sammanfattningsvis:

God miljö "Q-märkt" (Skåne) – 9.677 st - varav 8.823 är någon form av byggnation (Ystad: 790, Simrishamn: 728, Sjöbo: 100, Tomelilla: 8)

Byggnadsminnen (Skåne) – 672 st

Sjöbos bevarandeplan – 350 st

Sjöbos byggnadsregister (byggår innan 1920) – 1.860 st

Uppskattning för Skåne i jämförelse med Hallands inventering – ca. 31 000 st (8 %)

Mer detaljerad information finns tyvärr inte att tillgå i dagsläget gällande mängden kulturhistoriskt värdefulla byggnader, byggnadernas originalskick samt eventuella behov av renovering/restaurering. Ur en marknadssynpunkt för hantverkare tillkommer även frågan om ägaren har för avsikt att bevara byggnaden i dess original, om restaureringen kommer ske privat eller med hjälp av en hantverkare. Faktorer som kan spela en roll är bland annat betalningsvilja och ekonomi, beställarkompetens, egen hantverkslust, förståelse och vilja att bevara utifrån ett kulturhistoriskt intresse.

- **Förlust och förvanskning av byggnader fortsätter**

Även om beståndet fortfarande är ganska stort så sker negativa förändringar med både rivningar och förvanskningar av byggnader med kulturhistoriskt värde runt om i landet. I en studie som utfördes i Västra Götaland undersöktes hur byggnader förändrats sedan 1970-talet i två områden med landsbygdskaraktär och två stadskärnor undersöktes och studiens resultat visade att 36 % av de 1.342 inventerade byggnaderna, oavsett kulturvärden, är borta idag.

De byggnader som utvärderades som kulturhistoriskt värdefulla under 1970-talet visade sig ha förändrats och rivits i lägre utsträckning än de som inte ansågs ha några särskilda kulturvärden, men även här hade mycket förvanskas.

”Studien väcker frågor om kulturmiljösektorns praktik och resurser. Hur ska framtida inventeringar och kulturmiljöprogram göras bäst för att budskapet ska nå ut och väga tungt?”

Hur kan olika institutioner och civilsamhället samarbeta bättre för att förebygga förändring som slutar i förvanskning?”

(Carina Carlsson, 2015)

Ett förslag är att skapa en inventeringsrutin hos studenterna som senare skulle kunna samarbeta med kommuner, museer, riksantikvariet eller liknande organ för att få till en långsiktig lösning på att bättre bygga upp kunskap och fortlöpande inventeringar, som kan förebygga förvanskningar av kulturbyggnader.

Samarbete med fastighetsägarna

Lokala och regionala fastighetsbolag ansågs i ansökan av förstudien som en potentiell samarbetsgrupp varpå 15 större bolag i Skåne kunde hittas med en större mängd byggnader med kulturhistoriska värden. De kontaktades om att delta i en enkät och/eller dialogmöte, men ingen visade något intresse trots påminnelser. Möjligen kan det kanske startas ett samarbete när en utbildning börjar ta mer form och bolagen då vet lite mer vad som efterfrågas.

Många hantverkare har dock varit skeptiska till tanken om att få med sig fastighetsbolagen kopplade till en utbildning, som de menar inte ser på byggnadsvården med samma ögon som de själva. Ofta finns en vilja att uppgradera, effektivisera och se till låga kostnader på kort sikt, där kulturvärdena ofta kommer långt ner på listan om de inte är ett måste via lagkrav. Mycket pekar på att beställarkompetensen behöver öka för att byggnadsvården ska få ta större plats.

En enkät riktad mot privata ägare med hus av kulturhistoriskt värde har delats via flertalet Facebook-grupper. Ett alternativ att skicka en enkät med post till husägare (exempelvis baserat på årtal) sågs över och offert efterfrågades, men bedömdes vara för dyrt utifrån behovet av svaren för studien och förstudiens budget. Totalt gavs dock endast 65 svar från privata husägare varav 19 var ifrån Skåne. Validering av att ett marknadsbehov finns bedöms kunna bestyrkas via bland annat den rapport om *företagande inom byggnadsvård* som utfördes 2016 av Henrik Larsson på Hantverkslaboratoriet samt de berättelser som kommit fram från dialogmötena med hantverkarna. Sett till de få svarande husägarna från Skåne, var 14 av 19 tillfrågade intresserade av ett samarbete med en utbildning.

Jämställdhets och jämnlighetsperspektivet

Byggbranschen är idag en av Sveriges mest mansdominerade branscher. Sett till Skåne arbetar 9 % kvinnor i branschen som helhet men med en tydlig skillnad beroende på utbildningsgrad och koppling till hantverket. På arkitektsidan är det precis över 50 %, för civilingenjörer ca 22 % och övriga ingenjörer 12 %. För de praktiska hantverksyrkena hamnar vi långt under 9 % där exempelvis Byggnadsträarbetare/snickare, som är den största kategorin, endast har 0,4 %. Målare är den hantverkskategorin som har högst andel kvinnor med 3,8 %. På samma sätt har också väldigt få utomnordisk bakgrund, där vi för hela Sverige har cirka 9 % varav Skåne har cirka 12 %. (WSP, 2016)

Mer specifikt för Byggnadsvårdsföretagen, med sina cirka 6.400 personer nationellt, är 20 % kvinnor, varav cirka 8 % har utomnordisk bakgrund. Skånska byggnadsvårdsföretagen har något högre andel kvinnor, 26 %, men endast 4 % med utomnordisk bakgrund. (Larsson, 2016).

Sveriges byggnadsindustri (BI) jobbar aktivt med att försöka förbättra både statistiken och förhållandena på arbetsplatserna via bland annat samtal, seminarier, kvinnliga nätverksträffar och utbildningskampanjer. Även fackförbunden Byggnads och Byggcheferna har ett samarbete de kallar "Stoppa matchokulturen" sedan 2015, med utbildningsformat i form av tester och "verktyglådor" som kan användas av företag och aktiva inom byggbranschen. Mycket arbete läggs också på att skapa debatt och samtal kring frågorna.

En punkt är självklart att få upp siffrorna i statistiken, där insatser från exempelvis SYO eller att metoder för marknadsföring sker utifrån att vara inkluderande och inbjudande för alla oberoende kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.

Utbildningen bör också etablera en nolltolerans mot diskriminering och aktivt jobba med frågorna mot både utbildare och studenter. Förslagsvis bör utbildning/seminarium om diskriminering, genus- och normkunskaper ske för både studenter, aktiva handledare och hantverkare som upplåter lärlingsplatser.

En lärlingsutbildning inom byggnadsvård behöver inte stänga grindarna så länge en fungerande kommunikation via språk finns, där SFI eller arbetsförmedlingen även skulle kunna ge ett snabbspår via yrkessvenska.

Hållbarhetsperspektivet

Traditionellt byggnadshantverk och de material som används skulle kunna vara en del av ett recept för att skapa en lokalt hållbar och förankrad ekonomi, där produktion av material kan komma att ske och förädlas på plats (lera, kalk, halm, sten, lin/linolja och trä). En cirkulär hållbarhet kan även uppstå då byggnadsvården till sin natur utgår ifrån att bevara, återanvända och reparera istället för att riva och bygga nytt.

Förutom potentiella jobb kan sociala mervärden skapas via upprätthållande av kulturmiljöer både via det praktiska hantverket och via en större debatt i ämnet som utbildningen kan komma att ge, vilket kan gynna regionens invånare. Hantverksyrket i sig har även en möjlighet att skapa sociala mervärden för de verksamma som kan bära en stolthet i att få vara med och bevara och förmedla kunskapen vidare.

Från utbildningens sida kan ett hållbarhetsperspektiv ges i form av kunskap till de studerande, där mer specifika kurser kan fokusera på att jobba med hantverksyrket som en form av hållbarhetsyrke. Här skulle ett samarbete med exempelvis föreningen *Hållbart byggande Syd* eller *klimatsmart byggande* vara lämpligt för kursupplägg/seminarier. Även studenternas mentorer på arbetsplatsen kan erbjudas dessa kurser för att även sprida kunskapen in till företagen.

Om utbildningen vidareutvecklas till att även innefatta en fysisk plats längre fram med verkstad och lokaler kan också intressant för forskning öka och möjliggöras kring byggnadsmetoder och byggnadsmaterialen. Material som idag ofta pekas ut att ligga i linje med ett klimatsmart byggande/ekobyggande. Mycket av denna forskning hamnar i dagsläget på Hantverkslaboratoriet i Mariestad, men som inte ser sig själva som den enda parten som bör ta detta ansvar, om sådana initiativ skulle vilja tas längre fram är de dock en bra part att ta kontakt med.

Vid en eventuell lärlingsutbildning så styr inte utbildningen själva över materialinköp och liknande men detta är också en viktig punkt att ta med vid en eventuell vidareutveckling av utbildningen. Där krav både kan ställas på leverantörer och där det finns en utarbetad rutin för hur material skall tas hand om för att minimera spill och avfall.

Referenser

Boverket (2012). Vision för Sverige 2025. Tillgängligt på: <http://sverige2025.boverket.se/bygg-hallbart.html>

BI (2016). Fakta om byggandet 2015. Tillgängligt på: https://publikationer.sverigesbyggindustrier.se/Userfiles/Info/491/FoB_2015.pdf

Carlsson, C. (2015). 40 år av förändring, Byggnadskultur 2015. Nr 3. Tillgänglig på: <http://byggnadsvard.se/kunskapsbanken/artiklar/40-år-av-förändringar>

Artiklar kring utbildningstanken hantverkscentrum i Sjöbo 2003-2005:

<http://www.ystadsallehanda.se/sjobo/sjobo-blir-nytt-hantverkscentrum/>
<http://www.ystadsallehanda.se/sjobo/nytt-hantverkscentrum-blir-verklighet-i-sjobo/>
<http://www.ystadsallehanda.se/sjobo/hantverksskolans-start-skjuts-upp/>
<http://www.ystadsallehanda.se/sjobo/hantsjoskolan-lamnar-sjobo/>

Larsson, H. (2016). Entreprenörskap och företgande inom byggnadsvården – en branschundersökning. Hantverkslaboratoriet – Göteborgs Universitet.

Lindblad, L. (2011). Traditionella hantverkskunskaper – En kartläggning och bedömning av det nationella kunskapsläget. (Kandidatuppsats). Göteborgs universitet.

WSP. (2016). Byggsektorn i Skåne. WSP Analys & strategi (beställare: Region Skåne)

Lindblad, L. & Almevik, G. (2011). Omvärldsanalys och förslag på kompletterande insatser. Utredningsrapport inom projektet KKMB. Hantverkslaboratoriet – Göteborgs Universitet.

HUI Research. (2012). Utredning av hantverkslaboratoriet. (beställare: Västra Götalandsregionen)

Mer om:

Bevis: <http://bevis.nu>

Stoppa matchokulturen: <http://stoppamachokulturen.nu/>

Sveriges byggindustris arbete för mångfald och jämställdhet: https://www.sverigesbyggindustrier.se/mangfald-jamstallldhet_3681

Bild framsida:

Kulturen i Lunds, pressmeddelande på mynewsdesk 2012:
<http://www.mynewsdesk.com/se/kulturen/pressreleases/prova-paa-att-laegga-straatak-paa-kulturen-788490>